

İSTİHÂRE

ra kalbine ilk doğan duyguya / düşünceye bak, ona uygun davranman hayırlı olur" demiştir (Münâvî, I, 450). Buna göre istihârenin sonucunda insanın içine ferahlık, genişlik ve iç huzuru gelirse o işi yapması, sıkıntı, huzursuzluk ve darlık hali doğarsa yapmaması daha hayırlı görülmüştür.

İbnü'l-Hâc el-Abderî, hadislerde ifade edildiği şekliyle meşrû istihârenin bundan ibaret olduğunu, ayrıca bir işaret almak amacıyla kişinin veya bir başkasının onun adına rüya görmek üzere uyumasının, gün ve kişi adlarından uğur çıkarma gibi davranışlara başvurmamasının bid'at olduğunu belirtir (el-Medhal, IV, 37-38). İbnü'l-Hâc ayrıca, istihâre ile birlikte istişare etmesinin de sünnete uygun bulunduğunu söyleyerek kişinin her ikisini de ihmal etmemesi gerektiğini kaydeder (a.g.e., IV, 40). Bazı kaynaklarda rüyada beyaz veya yeşil görülmesinin o işin hayırlı olduğunu, siyah veya kırmızı görülmesinin şer olduğunu delâlet ettiğine dair nakledilen görüşler (İbn Âbidîn, II, 27) şahsî tecrübelerle dayanmakta, dolayısıyla dinî bir mahiyeti bulunmamaktadır (Semîr Karanî Muhammed Rızk, s. 42-43). Şîa kaynaklarında bunun yanında tavsiye edilen diğer bazı istihâreler ve uzun dualar da aynı şekilde tecrübî ve örfî telakkileri yansıtan uygulamalardır. Yapılması istenen işin hayırlı olması için dua ettikten sonra kapalı haldeki mushaf açıldığında sağ sayfadaki âyetler rahmet âyetleri veya iyiliği emreden âyetlerden ise niyet edilen işin hayırlı olacağına, azap âyetleri yahut kötülükten sakındıran âyetler ise hayırlı olmayacağına işaret sayılması, Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Dîvân*'ı ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinin de bu maksatla kullanılması, Fâtîha sûresiyle Kadr sûresi okunduktan sonra istihâre duası yapılarak tesbihin bir yerinden tutulması ve niyete göre tek veya çift gelmesinin o işin hayırlı olup olmadığına işaret sayılması, iki rek'at namaz kılıp 100 defa, "Allah'ın rahmetiyle âfiyet içinde hayırlısını diliyorum" dedikten sonra üzerine "yap" ve "yapma" yazılan kâğıtların belli bir usule göre çekilmesi bunlardan bazı örneklerdir (Muhammed Bâkır el-Meclisî, s. 63 vd.; Muh-sin el-Emîn, I, 221-231).

İstihâre, kişinin gerekli bütün çabayı sarfedip araştırma ve istişarelerini tamamladıktan sonra hakkında hayırlısını takdir etmesi için Allah'a dua etme, kul-luk şuurunun canlı tutma ve ortaya çıkacak sonuca rızâ göstererek ruh sağlığını koruma gibi çok amaçlı metafizik bir olay-

dır. Bu sebeple de iyi veya kötü olduğu açık şekilde bilinen bir şeyi yapıp yapma konusunda değil, gerek dünyevî gerek uhrevî bakımdan kişi hakkında hayırlı olup olmayacağı kestirilemeyen işlerde söz konusu olabilir. Dinen iyi ve hayırlı olduğu bilinen işlerin zamanı, şekli vb. hususunda da istihâre yapılabilir. İnsan geleceği bilemediğinden bir şeyi ilk bakışta iyi zannetse de onun sonucundan emin olamaz. Bu sebeple bir iş yapacağı ve ileriye yönelik önemli bir karar vereceği zaman istihâre yoluyla her şeyi bilen Allah'ın kılavuzluğuna ve yönlendirmesine başvurması, O'ndan yardım istemesi, kişinin davranışlarındaki sorumluluğunu kaldır-mamakla birlikte onda bir güven hissi doğuracağı ve takdire rızâ göstermesini sağlayacağından önem taşımaktadır. Dolayısıyla istihârenin dinî öğretilerdeki kader, tevekkül ve sabır anlayışıyla yakın ilgisi bulunur.

Hz. Peygamber'in tavsiyesi doğrultusunda istihâre eskiden beri İslâm dünyasında âdet olmuş ve önemli önemsiz birçok hususta günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir. Kumandanlar sefere çıkmadan, sultanlar veliahtlarını belirlemeden önce istihâre yapar ve bunun sonucuna genellikle uyarlardı. Evlilik öncesinde ve çocukların isimlerinin konması esnasında da istihâre yapmak âdet olmuştur. Ayrıca birtakım tartışmalı dinî meselelerde fetva verirken bazı âlimler ulaştıkları sonucu istihâreyle destekleme yoluna gitmişlerdir (meselâ bk. İbnü's-Salâh, I, 293, 396; II, 434, 484, 485, 507).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hyr" md.; *Müsned*, III, 302, 334, 344, 382, 393; Buhârî, "Da'avât", 49, "Tevhîd", 10; Müslim, "Selâm", 61-63; İbn Mâce, "İkâmet", 188; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut 1408/1988, s. 422; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 133; İbnü's-Salâh, *Fetâvâ ve mesâ'ilü İbni's-Salâh* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1406/1986, I, 293, 396; II, 434, 484, 485, 507; İbnü'l-Hâc el-Abderî, *el-Medhal*, Kahire 1401/1981, IV, 36-43; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), IX, 206; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XXIII, 215-220; Şîrbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, I, 225; Münâvî, *Feyzü'l-kadir*, I, 450; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kînâ*, I, 443; İbn Allân, *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye 'ale'l-Ezkârî'n-Neveviyye*, [baskı yeri ve tarihi yok], III, 344-357; Muhammed Bâkır el-Meclisî, *Miftâhu'l-gayb fî âdâbi'l-istihâre ve şalâti'l-leyl*, Beyrut 1413/1993; Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiye* (Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtasarı Halil* içinde), Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 36-38; Tahtâvî, *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh*, Kahire 1356, s. 217; Şevkânî, *Neylül-evâr*, III, 82-85; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), II, 26-27; Muhsin el-Emîn, *Me'âdinü'l-cevâhir ve nüzhetü'l-havâtir*, Beyrut 1401/1981, I, 221-236; Se-

mîr Karanî Muhammed Rızk, *el-İstihâre*, Beyrut 1998; I. Goldziher, "İstihâre", *İA*, V/2, s. 1215-1217; "İstihâre", *Mu.F.*, VI, 116-118; "İstihâre", *Mu.F.*, III, 241-247.



SALİM ÖÖT

İSTİHÂZE

(الاستحاضة)

Hayız ve nifas halleri dışında kadınların döl yolundan kan gelmesini ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "suyun akıp taşması, kanın akması" anlamındaki hayız kökünden türeyen istihâze kelimesi, fıkıh terimi olarak kadının rahminden hayız ve nifas halleri dışında genellikle de bir hastalık sebebiyle kan akmasını ifade eder. Bu durumdaki kadına da müstehâza denir.

Hayız ve nifas süreleri içinde gelen kan gibi istihâze dolayısıyla gelen kan da ibadetlerin ifası için gerekli olan maddî ve hükmi temizlik şartını ilgilendirdiğinden fıkıh kitaplarında "tahâret" bölümünde ele alınmıştır. İstihâzeyle ilgili dinî hükümlerden önce hangi durumlarda gelen kanın istihâze kanı olduğunun tesbiti önem taşımaktadır. Fıkıh kitaplarında çok çeşitli ihtimallerden hareketle yapılan ayrıntılı açıklamaların o dönemlere ait bilgi ve tecrübe birikiminden kaynaklandığı, uygulanması kolay olan bazı ölçütler geliştirme niteliğini taşıdığı, bugün tıp ilminin imkânlarından yararlanarak kanın mahiyetinin tesbit edilmesinin, dinî hükmünün de ona göre verilmesinin daha isabetli bir davranış olacağı açıktır.

İstihâzeyle ilgili fikhî hükümler diğer bazı hadisler yanında, özellikle kadın sahâbilerden Fâtıma bint Ebû Hubeyş'in Hz. Peygamber'e gelerek kan akıntısının sürüp gittiğini ve bir türlü temizlenemediğini, bu durumda namaz kılıp kılmayacağını sorması üzerine Resûlullah'ın bunun hayız kanı olmayıp damardan aktığını, âdet süresi tamamlandığında yıkanıp namaz kılmaya başlamasını söylediğine dair hadise dayandırılmaktadır (Buhârî, "Hayız", 8, 24; Müslim, "Hayız", 62; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 107-115).

Fıkıh âlimleri dinî hükümler açısından yaradan kan akması, idrarın tutulmaması veya burundan sürekli olarak kan gelmesi gibi bir özür hali olarak değerlendirdikleri istihâze kanının tesbitinde daha çok hayız süresini ölçü almışlardır. Buna göre her mezhepte hayız için belirlenen asgari süreden az veya âzami süreden çok veya lohusalık süresinden sonra

akan kanın veya âzami süreyi geçmese bile bir kadının belirli âdet günlerinden sonra da akmaya devam eden kanın kural olarak istihâze kanı sayılması genel kabul görmüş olmakla birlikte Hanefîler dışındaki üç mezhebin âlimleri, bilgi ve tecrübesiyle kanın mahiyetini tesbit edebilen kadının bunu esas alması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca âdet görme çağına henüz ulaşmamış küçük kızdaki, âdetten kesilen veya hamile olan kadından gelen kan da istihâze kanı sayılır. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerinin, hamilelik süresince de kadınların âdet görebileceği ve bu kanın belli şartlarda hayız kanı sayılacağı görüşü (Mu.F, III, 206-207) o döneme ait tıbbî bilgilerin yetersizliğiyle ilgili görünmektedir.

Hayız ve nifas halleri, kan akmaya devam ettikçe ve kanın kesilmesinden sonra boy abdesti alınmadıkça ibadete engel iken istihâze yalnızca abdesti bozan bir durum olup gusûl gerektirmez. Dinî açıdan özür sayılan diğer durumlarda olduğu gibi istihâzede de özrün sabit olması için akıntının bir namaz vaktinin bütününü kapsayacak şekilde devam etmesi şartı aranır. Bu vakit içinde abdest alıp namaz kılacak kadar bir kesintinin olması halinde bu kimse özürölülere uygulanan özel hükümden yararlanamaz. Bütün fakihler tarafından benimsenen bu şart gerçekleştiği takdirde müstehâza özür sahibi kimselerin hükmüne tâbi olur. Bu durumda, eğer istihâze kanı hayız veya nifas halinin devamında gelmişse önce bu halin sona ermesi sebebiyle boy abdesti alır, sonra da Hanefî ve Hanbelîler'e göre her namaz vakti için, Şâfiîler'e ve Mâlikîler'de bir görüşe göre ise her farz namaz için ayrı abdest almak şartıyla ibadetini yerine getirir. Mâlikî mezhebinde bir görüş de her namaz için ayrı abdest alınmasının şart değil müstehap olduğu yönündedir. Her vakit için bir abdestin yeterli olduğunu savunanlara göre bu vakitte -başka bir şekilde abdestini bozmadığı takdirde- her türlü farz, vâcib ve nâfile namaz, diğerlerine göre ise yalnız o vaktin farzını ve dilediği kadar nâfile namaz kılabilir. Akıntısı devam eden kadının, vücut ve elbisesine bulaşmasını önlemek için öncelikle kanı durdurucu veya azaltıcı tedbirlere başvurmaları gerekir. Ayrıca kan sadece ayakta, rûkû ve secde durumlarında geliyorsa oturarak ima ile namaz kılmayı tercih etmesi de bir tedbir olarak tavsiye edilmiştir.

Çoğunluğa göre istihâze durumu hayızın aksine oruç tutma, Kur'an okuma, ta-

vaf yapma ve camiye girme konusunda olduğu gibi karı-koca arasında cinsel ilişki için de bir engel teşkil etmez. Bazı tâbiîn âlimleri ise cinsel ilişkiyi câiz kabul etmemişler.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hyz" md.; Buhârî, "Hayız", 8, 24; Müslim, "Hayız", 62, 65; Ebû Dâvûd, "Ta-hâret", 107-115; Nesâî, "Ta-hâret", 134, 138; Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn* (nşr. M. Muhtâr es-Selâmî), Beyrut 1997, I, 175-178; İbn Rüşd, *Bi-dâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1405/1985, I, 44-48, 52-54; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), I, 311-329, 339-345; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, I, 141, 158, 165; Muhammed b. İbrâhîm et-Tetâî, *Tenvîrü'l-makâle fi halli elfâzi'r-Risâle* (nşr. M. Âyîş Abdül'âl Şübeyr), Kahire 1409/1988, I, 395-398; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, I, 108, 113; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1386/1967, I, 333-339; Buhûtî, *Keş-şâfü'l-kınâ*, I, 206-218; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, Kahire 1328, I, 169-174; Tahtâvî, *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh*, Kahire 1356, s. 76-79; Şevkânî, *Neylül-evâr*, I, 265, 283-284, 314-323, 330; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 190, 199, 200; "İstihâza", *Mu.FI*, V, 311-359; "İstihâza", *Mu.F*, III, 197-213.



SALİM ÖĞÜT

İSTİHBÂB

(bk. MÜSTEHAPE).

İSTİHDÂM

(الاستخدام)

Zamirle veya zamirsiz olarak kelimeyi birden çok anlamda kullanma sanatı.

Sözlükte "kullanmak, hizmetçi edinmek, hizmet etmesini istemek" gibi anlamlara gelen ve *hıdmet* (hizmet) kökünden türeyen *istihdâm* kelimesinin kökünü "hızla kesmek" mânasındaki *hazm* ve *hazm* olarak tesbit eden kaynaklar da vardır (*Şürûhu't-Telhîs*, IV, 326; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, II, 596). Bedîî ilminde anlama güzelliği katan söz sanatlarından sayılan istihdâmı İbn Münkız, "iki anlamı olan kelimeyi söz içinde iki anlama da gelecek şekilde kullanmak" şeklinde tarif etmiş ve şu örneği vermiştir: *يا ايها الذين امنوا لا تقربوا الصلوة وانتم سكارى حتى تعلموا ما تقولون ولا جنباً إلا عابري سبيل حتى تغتسلوا* (Ey inananlar! Sarhoşken ne dediğinizi bilene kadar, cünüpkken de -yolcu olanlar müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın; en-Nisâ 4/43). İbn Münkız, âyette geçen "salât" kelimesinin "namaz kılma fiili" ve "namaz kılınan yer" anlamlarına gelmesinin muhtemel olduğunu,

çünkü âyette bu iki mânadan her birine delâlet eden ifadelerin bulunduğunu, "حتى تعلموا ما تقولون" (ne dediğinizi bilene kadar) ifadesi "salât"ın namaz fiili anlamına, "إلا عابري سبيل" (yolcu olanlar müstesna) kaydının da kelimenin "namaz kılınan yer" mânasına geldiğini gösterdiğini söyler (*el-Bedî' fi nakdi's-ş-îr*, s. 82).

İstihdâmı, "bir kelimenin söz içinde iki anlamıyla birlikte kullanılması" şeklinde tanımlayan İbn Şis'in verdiği örnekten onu, bir kelimeyi iki anlam alanını da kapsayacak şekilde kullanmak tarzında anladığı görülmektedir: *أنا على عهدك الذي تعلمه لم أحل من أمرك عقداً ، ولا مكاناً أنس منك فيه فقد* (Ben bildiğin üzere sana verdiğim söze sadığım: Emirlerinden ne bir akdi bozmuş, ne de senin bulunmadığını farketmediğim yere ayak basmışım) cümlesinde "حل" kelimesi "dügümü çözmek, akdi bozmak" ve "bir yere girmek, ayak basmak" şeklinde iki farklı anlamı ve kullanım alanını kapsayacak biçimde tekrarsız olarak geçmektedir.

Hatib el-Kazvîni farklı bir yaklaşımla istihdâmı, "iki anlamı olan kelimenin kendisiyle bir anlamının, zamiriyle de bir başka anlamının kastedilmesi veya kelimenin iki zamirinden her biriyle bir başka anlamının anlatılması" şeklinde tanımlamıştır (*el-İzâh fi 'ulûmî'l-belâga*, s. 502). Bedîyât sahipleriyle belâgat âlimlerinin çoğu Kazvîni'nin görüşünü benimsemiştir.

İstihdâmda bir kelimenin ikiden fazla anlamda ve ikiden fazla zamirde gerçekleşmesi de mümkündür. Söz konusu kelimenin anlamlarının hepsi hakikat, hepsi mecaz veya biri mecaz, diğeri hakikat olabilir.

فمن شهد منكم الشهر فليصمه (Sizden ayı gören onda oruç tutsun; el-Bakara 2/185) âyetinde "الشهر" kelimesiyle "hilâl", onun "فليصمه" ifadesindeki zamiriyle "zaman" (ramazan günleri) kastedilmiştir. Şu âyet de istihdâmın güzel örneklerindendir: *لكن أجل* (Her ecelin bir kitabı vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini sâbit bırakır; er-Ra'd 13/38-39). Burada "كتاب" iki anlamda (belirli süre, yazılmış kitap) kullanılmıştır. "أجل" kelimesi ilk anlama, "يحوو" (siler) lafzı da ikinci anlama hizmet etmektedir. İbn Ebû'l-İsba', bu örneğe dayanarak iki anlamda kullanılan lafzın ilgili iki kelime arasında olmasını şart koşmuştur (*Tah-rîrû't-tahbîr*, s. 275).

Bedîî sanatların en güzellerinden olan tevriye ve istihdâm birbirine benzemekle birlikte farklıdır. Tenviyede uzak ve ya-